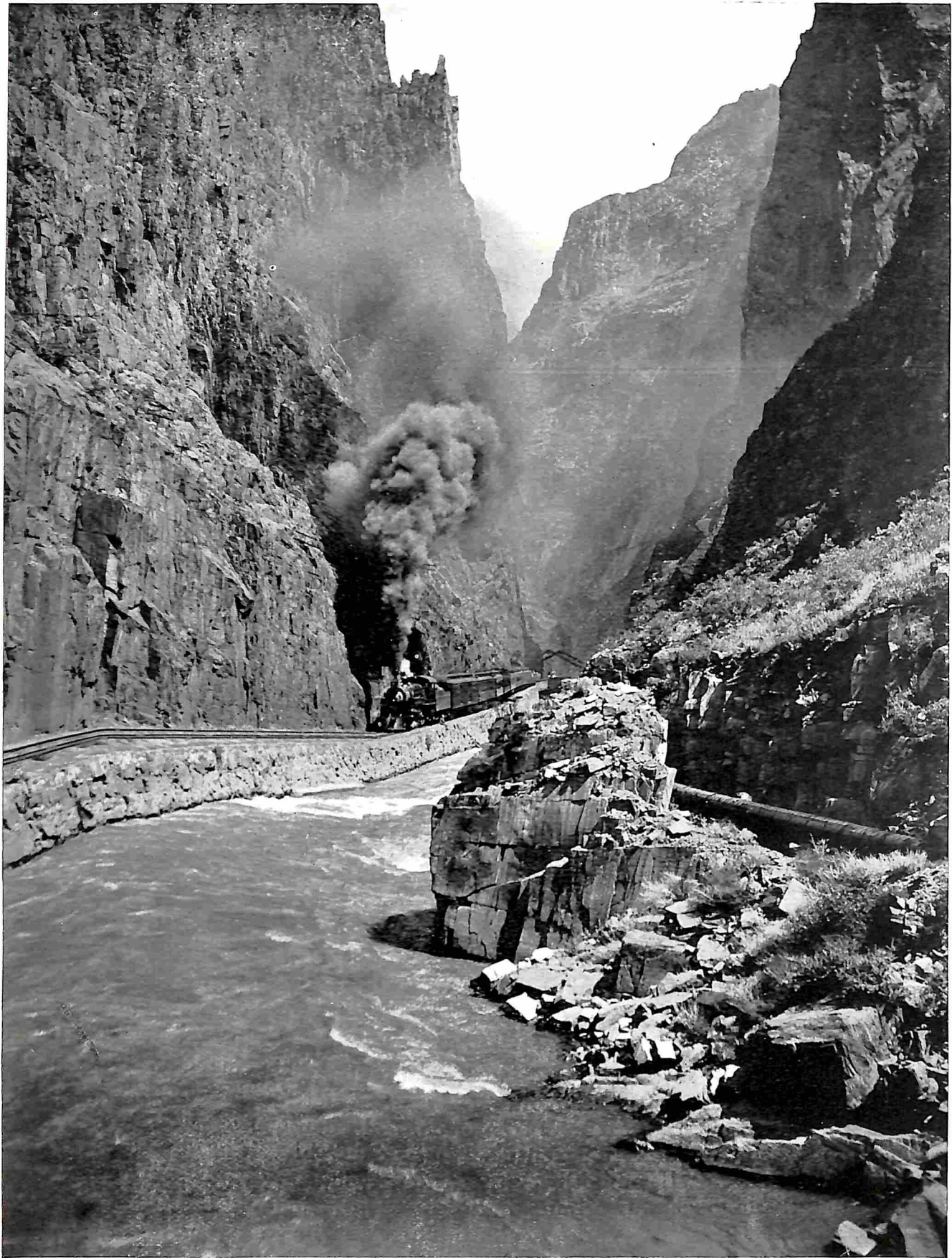

BUITEN

30^E JAARGANG N°. 13

ZATERDAG 28 MAART 1936

DE ROYAL GORGE CANYON IN DEN STAAT COLORADO. V. S. v. N. A.

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

DE ROYAL GORGE CANYON IN DEN STAAT COLORADO, V. S. V. N. A. (ILL.)	BLZ. 145
PARASOLMIEREN EN TERMIETEN IN SURINAME DOOR C. K. KESLER	BLZ. 146—147
KERK EN KLOOSTER IN SERVIË IN HET LICHT DER GESCHIEDENIS EN DER KUNST (GEÏLL.), (SLOT), DOOR G. SMITS	BLZ. 147, 154—156
DE WIJNKOOPSBAAI (GEÏLL.), DOOR A. P. H. LAST	BLZ. 148—149
BERKWILD (GEÏLL.), DOOR MR. DR. J. H. F. BLOEMERS	BLZ. 149—151
HET WATER, EEN VRIEND EN EEN VIJAND (GEÏLL.), DOOR M. BARENDRECHT—HOEN	BLZ. 151—153
WITBEWAASDE VETPLANTEN (GEÏLL.), DOOR L. SPRUIT	BLZ. 152—154
OUDE BOERDERIJ TE BERKENWOUDE (Z.-H.), (ILL.)	BLZ. 156

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74—76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.

Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, is verboden.

Parasolmieren en termieten in Suriname

DOOR C. K. KESLER

VELE eeuwen vóór het begin onzer jaartelling reeds verwees de wijze koning van Israël de luiaards onder zijn onderdanen naar de mieren, den wensch uitsprekende, dat het voorbeeld dier nijvere insecten een goeden invloed zou mogen hebben op diegenen, die geregelden arbeid schuwen. Maar eeuwen daarna merkte een andere wijsgeer, de Leidsche peuëraar van Hildebrand, zeer terecht op, dat men alle dingen tweeledig kan opvatten, dat lijnrecht tegenover de meening van den visscher in zijn bootje die staat van den worm, die aan het snoer geregen en van de aal, die gevangen wordt. ☼ Inderdaad, ook de laatste had gelijk; tweeledige beschouwing ook van de werkzaamheid der mieren is zeer zeker mogelijk. Want, al kan men met genoeg uren zitten kijken naar het oogenschijnlijk doellooze en toch zoo bewonderenswaardige gekrioel rondom een mierenhoop, dat genoeg wordt wel eens ernstig op de proef gesteld en verkeert in ergernis, als het blijkt, dat de nijvere mieren besloten hebben, bloem- of moestuin tot terrein hunner energieke werkzaamheden uit te kiezen. ☼ Wij hadden in Paramaribo een prachttuin. Reusachtige amandel- en manjaboomen gaven zelfs op het heetste gedeelte van den dag heerlijk schaduw, bougainvillea's prijkten het geheele jaar door met hun rijkdom van paarse en roode bloemen, crotons en andere sierheesters met hun onvergelykelijke afwisseling van kleuren en vormen der bladeren langs de schuttingen en stephanotis, bellissima, melatti en andere slingerplanten langs het huis groeiden zoo overvloedig, dat geregeld krachtig snoeien onontbeerlijk was, om die plantenweelde eenigermate te beteugelen. Maar bij al dien overvloed van schitterende, tropische planten was onze trots toch het zorgvuldig

geschoren grasveld in het midden met hier en daar een carludovica (een sierlijk palmachtig gewas, van welks bladeren de z.g. Panamahoeden gevlochten worden), met een bed van koto-missies, struikjes met helderwitte bloemen, en een paar andere met faja-lobi, lage heestertjes met vuurroode bloemen. Maar bovenal waren wij trotsch op ons rozenperk vlak bij het huis. ☼ Wij hadden de rozen uit Limburg laten komen; zorgvuldig ingepakt ontvingen wij de stekken en ofschoon wij er eerst niet veel verwachting van hadden, het bleek weldra, dat de koningin der bloemen, als de noodige zorg eraan besteed wordt, ook in een tropisch klimaat uitstekend op haar plaats is. Prachtig ontwikkelden zich de struiken en binnen enkele maanden verheugden wij ons iederen dag weer over ons rozenperk met zijn fijnegroene bladeren en zijn rijkdom van prachtige bloemen. ☼ Tot . . . de tirailleurs van een mierenleger, dat op eenige kilometers afstand zijn hoofdkwartier gevestigd had, ook onze rozen ontdekten en van oordeel bleken, dat de blaadjes een zeer begeerlijke buit zouden zijn. Toen was het geruimen tijd met onzen trots op onze tuinbouwkundige successen gedaan en ving een hardnekkige strijd tegen de indringers aan. De invasie kwam plotseling en onverwacht. Wel hadden wij op een avond kort voor zonsondergang reeds enkele groote bruine mieren opgemerkt, maar wij vermoedden toch niet, dat dit de voorlopers waren van een leger, dat in één enkelen nacht ons geheele rozenperk van eenige M². oppervlakte zoo grondig zou vernielen, dat er den volgende morgen geen blaadje meer aan de struiken over was. De rozen hadden zij ongemoeid gelaten, maar na den aanval was er niets meer te zien, dan kale takken met hier en daar nog een bloem eraan. En een zorgvuldig schoongemaakt en geheel kaal pad van ongeveer 1 dm. breed over de geheele lengte van het grasveld wees duidelijk den weg aan, dien de indringers gevolgd hadden. Bij verder onderzoek bleek, dat deze over vele andere erven, over schuttingen en dwars over een straat, waar onophoudelijk vele auto's passeerden, hun weg van hun verblijfplaats op eenige km. afstand naar onzen tuin gevonden hadden. Merkwaardig was het, dat zij overigens zoo goed als geen schade hadden aangericht; doelbewust hadden zij alleen onze rozenstruiken van alle bladeren beroofd. ☼ Het spreekt vanzelf, dat wij, om verdere onheilen te voorkomen, allerlei middelen tot afweer overwogen. Eén daarvan was, den bovenrand van de schutting geregeld met teer te besmeren. Dat hielp misschien een uurtje. Een mier telt blijkbaar zijn eigen leven en dat zijner soortgenooten niet, als het erop aankomt eenig doel ten voordeele der gemeenschap te bereiken. De eerste maraudeurs bleven in de teer vastkleven, tientallen andere volgden en de daarachter komenden liepen eenvoudig over de lijken hunner voorgangers voort en met hun buit daarna langs denzelfden weg terug. ☼ De mieren, waar het hier over gaat, waren de beruchte parasolmieren, Atta-soorten, een ware plaag voor de tropische gedeelten van Zuid-Amerika. Evenals bij de meeste andere mierensoorten treft men in hun samenleving mannelijke en vrouwelijke volledig ontwikkelde exemplaren aan en niet-geheel ontwikkelde, vleugellooze dieren, de arbeidsters en de soldaten. Van de eerste zijn er nog twee soorten te onderscheiden, groote, bijna 1 cm. lange exempla-

ren met sterk ontwikkelde kaken, die voor het contact met de buitenwereld bestemd zijn en kleinere, die voor de inwendige huishouding zorgen. Deze laatste speelt zich af in het z.g. nest, een menigte holten onder den grond, onderling door gangen verbonden, waarheen de afgeknipte blaadjes vervoerd worden. ☼ De neger in Suriname, die niet altijd nauwkeurig waarneemt, of liever, wiens fantasie hem na de eene of andere waarneming wel eens parten speelt, zal u vertellen, dat in het binnenste van dat nest een slang woont, de koning van het mierenvolk, die door de onderdanen gevoed wordt met de afgeknipte blaadjes, die zij hem als tribuut nederig komen aanbieden. De waarheid is natuurlijk anders en wel aldus. 's Avonds tegen zonsondergang trekken de arbeidsters erop uit en plunderen de boomen en struiken, die haar roofzucht opgewekt hebben. Wel merkwaardig is het, dat zij daarbij, bij den overvloed van tropische planten, een voorkeur voor bepaalde cultuurgewassen blijken te hebben, als oranje- en sinaasappelboomen, en, zooals in ons geval, rozestruiken. ☼ De met de sterke kaken afgeknipte stukjes blad houden zij met de tasters stevig bij wijze van een parasol boven den kop vast, zoo stevig, dat men zoo'n blaadje optillende, meteen de mier medeneemt. Zoo zijn er duizenden aan het werk: van het nest komen de arbeidsters; daarheen begeven zich die, welke een blaadje vervoeren, een onafgebroken groene stroom, ongeveer een dm. breed en honderden meters lang. Een eindweegs in de gang, die tot de onderaardsche kamers toegang geeft, nemen de kleinere huishoudsters den groenen oogst over, verdeelen dien zeer fijn en bevochtigen het bladmoes met speeksel, waarna zij het aan den reeds aanwezigen voorraad toevoegen. Zoo ontstaat spoedig een sponsachtige massa, waarop zich wederom onder medewerking van de mieren een bepaalde soort fungus ontwikkelt. Deze dient tot voedsel van volwassenen en larven en wel alleen deze. Ontwikkelen zich andere zwammen, dan worden deze onmiddellijk zorgvuldig uitgewied. ☼ Zoo werkt alles geregeld en onafgebroken rusteloos samen aan de instandhouding en uitbreiding van de maatschappij. Maar op sommige tijden van het jaar, vooral na den grooten regentijd, is er een bijzondere opgewondenheid onder de arbeidsters en soldaten merkbaar en staan de gewone werkzaamheden eenigen tijd stil. Dat is dan, wanneer de gevleugelde mannetjes en wijfjes zich voor de bruidsvlucht in de lucht verheffen. Ieder wijfje heeft een stukje voedsel uit de voorraadschuur medegenomen; weer op de aarde terug gekomen graaft het zich in den grond en deponeert in het zoo gegrondveste nieuwe nest het sponsachtige stukje met de zwammenkiemen en begint eieren te leggen, waaruit zich weldra larven ontwikkelen. Zoolang de maatschappij nog niet voldoende georganiseerd is, voeden de moedermier en de uitgekomen larven zich met de overige eieren; na een paar maanden zijn er echter reeds voldoende arbeidsters ontwikkeld om aan den opbouw van een nieuwe maatschappij te beginnen. ☼ Hoe wonderbaarlijk ook georganiseerd, het is duidelijk, dat de aanwezigheid van zulke mierenkolonies een ramp voor tuin- en ooftbouw beteekent. Vooral, omdat zij zoo moeilijk op te sporen en, eenmaal ontdekt, zoo lastig uit te roeien zijn. Het eenige doeltreffende middel daarvoor is een aanval met zwavelkoolstof

op het nest. Eerst dienen alle uitgangen daarvan zorgvuldig met klei dichtgestopt te worden, met uitzondering van één, waarin men de zeer vergiftige vloeistof giet. Is deze in voldoende hoeveelheid in het nest gelopen, dan wordt met een langen stok een brandende prop in den ingang gebracht, waardoor een ontploffing veroorzaakt wordt. Het gas, dat zich hierbij ontwikkelt, is voor de mieren doodlijk en heeft bovendien de eigenschap, dat het soortelijk zwaarder is dan de lucht en dus naar beneden zakt, waardoor het ook de laagst gelegen gangen bereikt. ☼ Herhaaldelijk zijn andere uitroeings-methoden beproefd, maar geen is zoo doeltreffend gebleken als de aanwending van zwavelkoolstof. Daar het gas ook voor den mensch gevaarlijk is, dient, ook wegens de ontplofbaarheid van de vloeistof, steeds groote voorzichtigheid bij de behandeling ervan in acht genomen te worden. (Slot volgt)

Kerk en klooster in Servië in het licht der geschiedenis en der kunst

DOOR G. SMITS (Slot van het art. in het nr. van 14 Mrt.)

EEN ander, zeer bekend klooster, waarvan de kerk mooie koepels draagt en dat beschilderd is met prachtige fresco's, is Nagoritsj, gewijd aan den heiligen Georg. Het ligt in de nabijheid van Koemanowo (Macedonië) en werd door koning Oerosj in 1334 gebouwd in dezelfde tijd als Grasjanitsa. Uit dezen tijd dagteekent ook het om zijn fresco's beroemde klooster Lesnowo bij Kratowo (Macedonië), gebouwd door den stadhouder van keizer Doesjan, Grelja genaamd, die ook een kerk in Stip (Macedonië) heeft gebouwd. ☼ Alle kerken der Servische kloosters in de Middeleeuwen bezitten talrijke fresco's; men ontdekt daarin geen leege muurvlakten. Het zijn voornamelijk decoratieve Byzantijnsche muurschilderingen, door Servisch naturalisme sterk gedempt. Later werd de kunst bonter, sterker decoratief, terwijl nog later, onder den invloed der Italiaansche renaissance, het barok te voorschijn treedt. ☼ Zoowel in de bouw- als in de schilderkunst der oude Serviërs was de invloed van Byzantium zeer groot zooals in hun geheele cultuur, maar ook het Westen heeft daarop invloed gehad. Uit deze samenvloeiing van twee cultuurstroomingen ontstond bij het aangeboren naturalisme der Serviërs een zelfstandige nationale kunst. ☼ In het begin worden de kerken der kloosters in wit en gekleurd marmer gebouwd, versierd met geciseleerde steen en wel onder den invloed van het Westen. Tot deze kloosters behoort onder andere het klooster Stodenitsa, tusschen Kraljewo en Rasjka, dat door den eersten vorst van het huis Nemanja (12e eeuw) gebouwd werd. Men bouwde een orientaalsche basilika met één koepel. De alleroudste kerk uit deze periode is Gjoergjewi bij Nowi-Pasar, waarin men fresco's uit de twaalfde eeuw ontdekt moet hebben. Later bouwde men, onder den invloed van Byzantium, kerken in kruisvorm, dikwijls met vijf koepels, met polychrome façade en arabesken uit roode steen. Daarvan geeft het machtige Gratsjanitsa een prachtig voorbeeld, ook het mooie klooster Nagoritsj.

(Vervolg en slot op blad. 155)

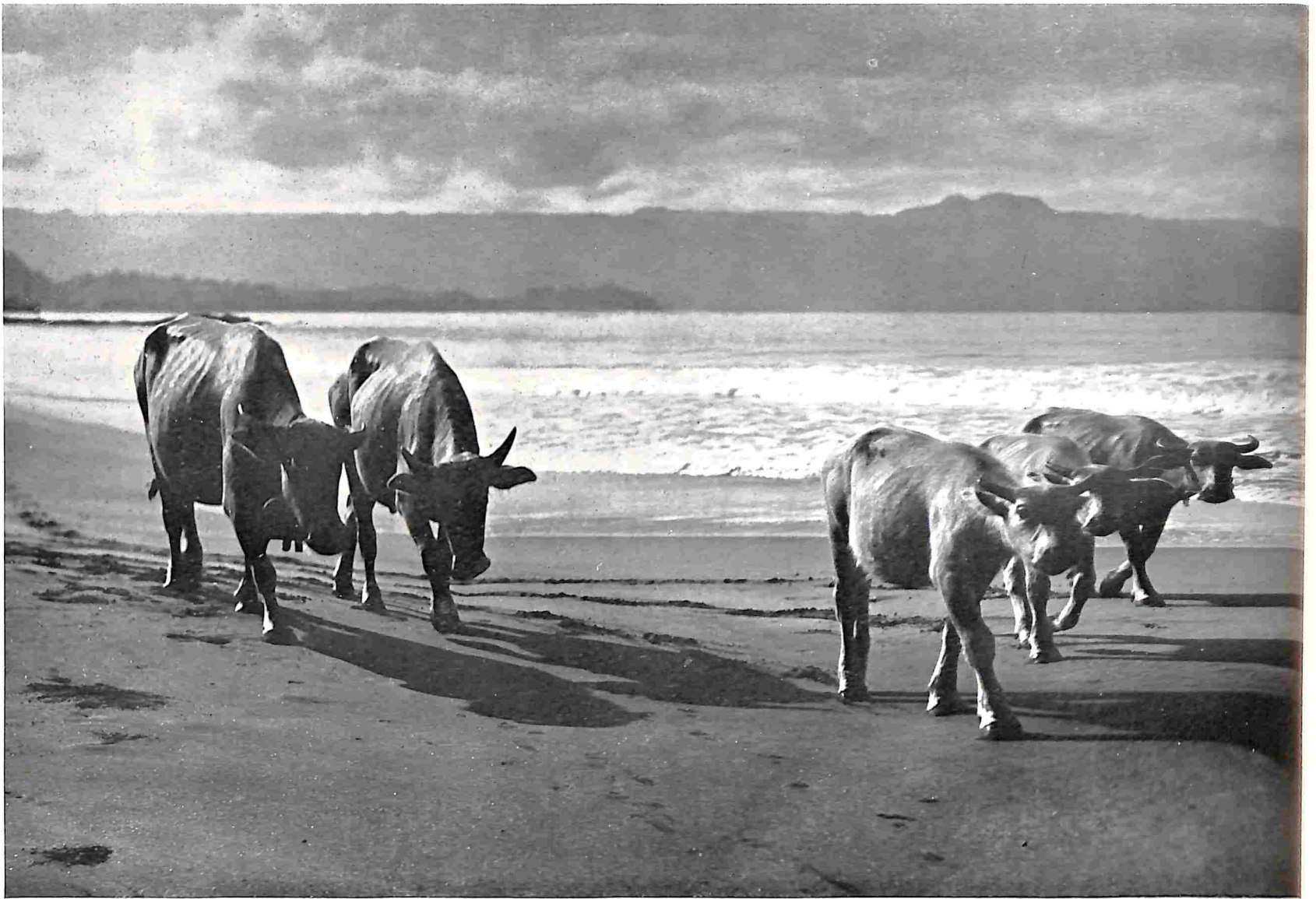

Foto Last

SULLIG EN GOEDIG KUIEREN KARBOUWEN LANGS HET ZONNIGE STRAND . . .

DE WIJNKOOPSBAAI

DOOR A. P. H. LAST

BIJNA de geheele Zuidkust van Java is, op enkele plaatsen na, vrijwel ontoegankelijk. De Wijnkoopsbaai is een van de gunstige uitzonderingen. Geheel ingesloten door bergen ligt de baai daar te droomen in de van zonlicht trillende atmosfeer. Alles schijnt er samen te spannen om op deze plek de natuur zoo heerlijk mogelijk te maken: De oceaan zingt zijn eeuwig lied, schitterende wolkenpartijen spiegelen zich in de golven, die, langzaam op het strand verloopend, de geheele baai omlijsten met een krans van sneeuw-wit schuim, aldus het diepe blauw van den oceaan scheidend van het intense groen der klappers en pinang-palmen. ☼ Het geheel maakt een overweldigenden indruk, en de Wijnkoopsbaai wordt dan ook beschouwd als een der mooiste baaien van geheel Indië. Voor de scheepvaart heeft zij niet veel te beteekenen. Een enkele K.P.M.'er ankert er eens in de week om enkele kisten of balen te lossen en verdwijnt dan na enkele uren weer. Achterland heeft het kleine havenplaatsje Plaboean Ratoe niet. ☼ Veel vertier echter brengen de visschers met hun schilderachtige prauwtjes, die aan weerszijden twee bamboes hebben, welke in de soms geweldige oceaandeining het ranke bootje voor omslaan moeten behoeden. Na 's ochtends om een uur of zeven te zijn uitgevaren, komen ze met hun vangst tegen één uur terug. Daar er 's morgens zoo goed als geen wind is, moet de bemanning roeien, waarbij de stuurman veilig voor de branden-

de tropenzon beschut zit onder een pajong. 's Middags is er meer wind, zoodat de bootjes dan met volle zeilen uit zee komen opdagen en met een vaartje het strand op loopen: hoe verder hoe liever, want dan behoeven de visschers hun prauw slechts over een geringen afstand op het droge te sleepen. ☼ Nog vóórdat de boot het land bereikt, zijn de opkoopters er al bij om de vangst, die soms wel twee gulden besomt, in haar geheel te kopen. Vooral als er een bijzondere vangst gedaan is, b.v. een haai of kakap, duurt het loven en bieden een heelen tijd, alvorens de verschillende partijen het eens zijn geworden. Prachtig gekleurde visschen treft men bij die vangsten aan en lange alen met vuurroode oogen en scherpe tanden. ☼ Uren kan men zoek brengen met op dit heerlijke strand te luisteren naar de bruisende branding, die het ruischen der palmen overstemt. Af en toe kuieren sullig en goedig eenige geweldige karbouwen langs, precies de witte schuimlijn volgend, later weer verdwenen zijn. Op hun doolie gemak baai, zonder den anders onvermijdelijken katjong (jongen). ☼ Vele heerlijke oorden heeft Indië, maar schoonheid van zee en strand, van bergen en wolken, van wuivende palmen en een flink slag menschen.

Berkwild

DOOR MR. DR. J. H. F. BLOEMERS

ZILVERWIT blinken in de verte de zandverstuivingen in het wazige, witte licht van de volle maan, als bezet met diamanten flonkeren de berijpte berken tegen den donkeren achtergrond der naaldbossen, die zij met hun brandsingels tegen den rooden haan moeten beschutten. De met diepe sporen van zware vrachten heiplaggen doorploegde zandweg slingert zich als een geel lint door de dennenaanplantingen, hier en daar schuilgaand in de slagschaduw van

reeds hooger opgaand hout. Doodsche stilte ligt in den kouden Aprilmacht over het Veluwelandschap. ☼ Twee uur slaat ergens beneden aan den heuvelzoom een dorpsklok, als een in een langen mantel gehulde menschelijke gedaante uit de schaduwen van de laatste dennenculturen treedt en den zich verder tusschen de in de meest eigenaardige vormen kromgegroeide, verwrongen vliegdennen verliezenden weg volgt. Nevel hangt als een grijze sluier tusschen het steeds lichter wordende houtbestand; spookachtig verheffen zich daaruit de manshooge, schrik aanjagende gestalten aannemende struiken van gaspeldoorn en brem. Een konijn flitst als een streep over het witte zand van den weg, bij de zandbulten keft even een maanzieke vos, dan is alles weer stil. Heuveliger wordt het terrein en steeds meer buigt de zandweg zich door de met heide begroeide laagten, totdat hij eindelijk geheel onzichtbaar wordt. ☼ De laatste groep hooge dennen, in wier kronen zich duidelijk een jachtkansel tegen den nachthemel afteekent, ligt

Foto Last

HET AAN WAL TREKKEN VAN EEN VISCHPRAUWTJE AAN DE WIJNKOOPSBAAI

achter den eenzamen wandelaar; voor hem strekt zich de open heide uit als een grauwe nevelzee, waaruit, gelijk eilanden, de koppen der heuvels oprijzen en waarvan de in de verte liggende boschranden de oevers schijnen te vormen. Nu eens in de ravijnen geheel in den nevel verdwijnend, dan weer tot het middel daarin wadend, richt hij zijn schreden naar een van de als druppels water op elkaar gelijkende heuveltoppen, zich nu en dan oriënteerend op enkele, door hun vorm zelfs bij het onzekere licht herkenbare vliegdennen, die hun bestaan in een voortdurenden strijd met de over de open heivlakte gierende winterwinden en de zengende hitte van de zomerzon hebben kunnen rekken. ☼ Wolken schuiven zich voor de maan en het wordt donkerder als hij den met korte hei en geelgebleekt, scherp wolgras bedekten kop bereikt, waarop enkele, door strooiselmaaiers achtergelaten hoopen heide en plaggen hier en daar verspreid staan. Bij een daarvan knielt hij, een slot knapt en een gedeelte van den ronden strooi-

selkoepel laat zich naar boven heffen; gebukt kruipt de man in de holle ruimte van de kruiselings over elkaar gebogen, met gaas bespannen wilgetakken, waarover bedriegelijk gelijk aan de naburige zudden, maar toch ruimte latend voor een goed uitzicht van binnen uit over de omgeving, hei en dor gras zijn uitgespreid. Achter hem sluit de opening zich weer en alleen de wind kan verraden, dat de strooiselhoop den door al het wild zoo gevreesden mensch verbergt. ☼ Zelfs de in de heide opgegroeide, oude jachtschut zou niet kunnen vertellen waarom, doch juist deze

Foto Last

NOG VÓÓRDAT DE PRAUW GOED EN WEL OP HET STRAND GETROKKEN IS, IS DE VANGST AL VERKOCHT

ZICH INSPELENDE KORHANEN
(Naar een schilderij van D. Protokieff)

heideheuvel is de plaats, waarheen sinds een onafzienbaar lange reeks van jaren in de eerste uren van den voorjaarsmorgen de prachtige korhanen van heinde en ver komen strijken om als zwarte ridders hun sierlijke tournooien van zang en dans voor de grauwbroune hennen te houden. ☼ Door het grauwe zwerk vloeien boven de kim in het Oosten melkachtige strepen van het eerste morgenlicht en uit den donkeren hemel daalt het gekwinkeler van de heideleeuweriken neer als sterke wieken suizend over de hut strijken en een doffe bons het invallen van den eersten haan aankondigt. Snel volgen meer hanen; drie, vier, vijf hanen zijn reeds ingevallen en houden uitkijk; telkens strijken nog hanen over. Plotseling begint een haan te blazen en te sissen, nu eens een van laag naar hoog trillend sch-sch-sch, dan weer tschoe-tschoei, afgewisseld met kirrende geluiden, de uitdaging van den haan, die zijn grondgebied op de baltsplaats in bezit genomen heeft; onmiddellijk vallen andere hanen in en van alle zijden klinkt nu het gesis en het geblaas. Reeds zijn hier en daar witte vlekken in de donkere heide waar te nemen, de tot een waaiervormigen krans opgezette, witte staartveeren der zwarte muzikanten. ☼ Langzaam wordt het lichter en onder heerlijk melodius trillende fluittonen met het weemoedig timbre van de heide-eenzaamheid stijgt de wachter van de heide, de edele wulp, in dennachthemel op en kondigt zijn in het opgeschoten pluimgas broedend wijfje den dageraad aan. Nu hebben de hanen zich ingespeeld en ver over de heide klinkt hun bolderen en trom-

melen; gitzwart is het met een staalblauwen glans overgoten gevederte der oude hanen, bloedroode rozen boven de oogen doen den kop schuilgaan onder hun purperen zwelling, horizontaal uitgespreid zijn de liervormig gedraaide, breede sikkels, helderwit teekenen zich de vleugelbanden en het bouquet der staartveeren af. Duidelijk zijn de bruingesprenkelde, jonge hanen met hun zwakgekromde, smalle sikkels en kleine rozen kenbaar; snel ruimen zij het veld als een der oude vechtersbazen in de nabijheid komt. ☼ Enkele hennen vallen in, kirrend begroet door de hanen, en terstond wordt het levendiger. Den kop met wijd geopenden snavel vooruitstrekend en soms met den hals over den grond schuivend gelijk een zwarte slang, sissen en blazen de hanen; dan zetten zij den hals op tot hij rond en dik door de samengeperste lucht geworden is, en, ronddraaiend met sleepende vleugels, trommelen en bolderen de zwarte ridders dat het een aard heeft, roetoe-roetoe-roetoe, roetoe. Luid met den krommen snavel knappend en met de wieken slaand, springen de hanen in vervoering voetenhoog van den bodem, om dan ineens weer op een tegenstander, die te dicht in de buurt dorst te komen, af te stuiven. Fel rennen de hanen met wijd opgezette halsveeren op elkaar in, soms op het laatste oogenblik hun vaart inhoudend en blazend en sissend secondenlang tegenover elkaar staande, totdat er een zich afwendt, dan weer met elkaar vechtend dat de veeren in het rond vliegen. Rustig, hier en daar aan de heistruiken pikkend, loopen de door hun schutkleur nauwelijks van den bodem afstekende hennen tusschen de kampende hanen door, soms even achtervolgd door een te verliefden minnaar. ☼ Even wordt het stil als de wulp zijn hoogen, gillenden angstroep laat hooren en zekeren de hanen, maar loos was dezen keer het alarm; niet de vos, maar het roestbruine heihaas hobbelt langs den zandweg en het dansen en balderen begint weer. Als een vuurroode bol stijgt de zon uit de nevelsluiers boven de groene dennenbosschen en plotseling zwijgen de hanen; zij houden het morgengebed, zooals de jager zegt. ☼ Een roedel roodwild, zeker geleid door de oude, ervaren hinde, welke weet, dat het plotseling zwijgen der zwarte vogels in den regel gevaar en onraad beteekent, trekt door het ravijn van de drinkplaats naar het hout, zonder den boven den wind verborgen jacht-

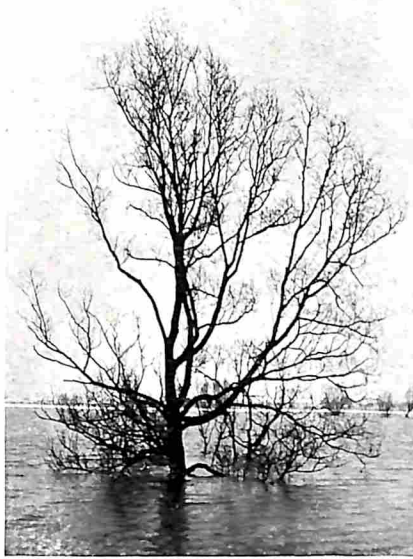
Foto Jb. van de Peppel

BIJ HET AANBREKEN VAN DEN DAGERAAD STRIJKEN DE EERSTE KORHANEN NEER OP HET TOURNOOIVELD

schut in den windvang te krijgen. Dan boldert weer een van de oude hanen, de anderen vallen bij en de zonnebalts is begonnen; heerlijk is de aanblik van de prachtige, koolzwarte hanen met hun felle metaalblauwe en roode kleurenpracht in de witbevoren heide dansend en springend. ☼ Doch hooger klimt de zonnebal en steeds meer hanen zwijgen, poetsen zich het gevederte, beginnen heidevruchtjes te azen en strijken dan met zwaar wiekgeruisch af, totdat ook de laatste haan opgevlogen is en de heuvelkop weer verlaten ligt tot den volgenden voorjaarsnacht. Zoo gaat het nog vele morgens, totdat de sterkste hanen zich met de hennen afzonderen en daarmee ver weg de hei intrekken om een rustige broedplaats te zoeken. ☼ Hoe lang nog? Het zoo schuwe en voorzichtige berkwild, waarvan de jager zegt: „het heeft op iedere veer een oog”, kan zich niet handhaven tegen zijn overal in de heide doordringenden vijand, den mensch. Als het eenige wild, dat in zijn levensvoorwaarden geheel onafhankelijk is van de menschelijke cultuur, verdwijnt het daar, waar de heide gescheurd wordt, boerderijen verrijzen of dichte dennenaanplantingen gepoot worden. Tegen zijn natuurlijke vijanden is het met zijn scherp gezicht en de buitengewone snelheid zijner wieken opgewassen; wel zal de vos zoo nu en dan een in een met hei overwoekerden kuil of oud konijnengat vast broedende hen verrassen of zal de havik in het vlakke veld een der kleurige hanen, die den beschermenden boschrand niet tijdig meer kon bereiken, de klauwen in den rug slaan, maar deze verliezen door het roofwild zijn gering tegenover de schade, die de mensch aanricht. ☼ Slechts de oude jacht-schut is de vriend van het berkwild, in den zomer de stille heide beschermend tegen het rumoer der stedelingen en in de winter wakend tegen het zetten van klemmen en strikken op de heipaadjes, die naar de drinkplaatsen voeren. Weliswaar zal de jacht-pachter in den herfst, wanneer de kluchten volwassen zijn en de jonge hanen gekleurd hebben, trachten met den staanden hond de korren aan de veeren te komen, doch de warme Septemberzon zal hem spoedig den lust ontnemen heuvel op heuvel af over de eindelooze heivlakte te loopen; de toevallig gevonden, voor den in de heetge-

blakerde hei en door het gemis aan water zijn neus verliezenden hond weglopende en buiten schot springende korren zullen daarbij zijn buit gering doen zijn. ☼ Ook het drijven der korhoenders in het besneeuwde winterlandschap brengt veelal weinig op het tableau; al komen de in den laten

herfst zich tot kluchten vereenigende hanen binnen schot over den geposteerden jager heen, vlug van oog en hand zal deze moeten zijn om een van de met geweldige snelheid hoog oversuizende korren naar beneden te halen en meestal zal de verkleuming van het stil op post staan bij het nemen der groote driften het schot doen missen. ☼ Doch al neemt hun aantal van jaar tot jaar af, zoolang berkwild in de heide leeft, zal de oude, verweerde heuvelkop in het Veluwelandschap ieder voorjaar weer het hart van de lente hooren kloppen in het baltsen en bolderen van de verliefde hanen.

EEN ERNSTIG GEVAAR

HET WATER, EEN VRIEND EN EEN VIJAND

DOOR M. BARENDRECHT—HOEN

EEN bijna even groote en belangrijke factor in het leven der groene planten als het licht is het water. Zonder licht geen plantenleven, maar zonder water gaat het ook niet, al lijkt het wel eens dat zonder vochtigheid de planten het zeer lang vol kunnen houden. Hoewel niet alle planten op watergebrek even snel reageeren als op gebrek aan licht, is toch de invloed van maandenlange droogte zeer goed te merken. En omgekeerd vertoont een plant, die niet op een overvloed van water is ingesteld, spoedig teekenen van stoornis in zijn groei—en voorkomen, wanneer het water haar te rijkelijk wordt toebedeeld. ☼ Lang niet op alle plaatsen is de regenval even groot, is de bodem even geschikt het water vast te houden en in verband hiermee zal dus ook de plantengroei wisselen. Wordt op de vochtigheid van den bodem op natuurlijke of kunstmatige wijze invloed uitgeoefend, dan zien we, wanneer deze veranderingen van langen duur zijn, hoe het plantenkleeft verandert; vooral de waterleidingduinen in ons land zijn daarvan een prachtig of liever een leelijk voorbeeld en het aantal „dooide” boschjes en het knappende hout wijst er wel op dat

WILGEN MIJDEN HET WATER NIET

groeit wisselen. Wordt op de vochtigheid van den bodem op natuurlijke of kunstmatige wijze invloed uitgeoefend, dan zien we, wanneer deze veranderingen van langen duur zijn, hoe het plantenkleeft verandert; vooral de waterleidingduinen in ons land zijn daarvan een prachtig of liever een leelijk voorbeeld en het aantal „dooide” boschjes en het knappende hout wijst er wel op dat

TEGEN EEN STOOTJE KUNNEN ZIJ WEL

de watervoorziening hier spaak liep. Natuurlijk zijn er enkele sterke soorten, die wel tegen een stootje kunnen en onder al die planten, boomen en struiken schijnen de duindoorns en de aangeplante peppeltjes weinig gevaar te lopen. Evenals nu de eene plant meer droogte kan verdragen dan de andere, zijn er ook planten, die bij overstromingen, bij een te veel aan water, niet plotseling gaan kwijnen. Indien dit het geval was, zou het er met onze uiterwaarden, het gebied langs onze groote rivieren, treurig uitzien. Hier toch bevinden zich planten, gras en boomsoorten, die in den regel op een bepaalden tijd van het jaar geheel of gedeeltelijk onder water staan, die van landplant ineens tot waterplant worden bevorderd, een bevordering waartegen nu juist niet alle bestand zijn. Want het leven van een waterplant, een hydrophyt, verschilt nogal van dat van een plant die wel met water, maar niet alléén met water heeft te maken. Iedere gewone plant, die op het land leeft, in welke plaats, in welk gebied dan ook, in de woestijn of in het tropische oerwoud, verdampt per dag een zekere hoeveelheid water, afhankelijk van de standplaats en den bouw van de plant. Er stroomt dus door het gewas voortdurend water, dat wordt opgenomen door de wortels en dat door de groene deelen, hoofdzakelijk door de bladeren die in het bezit zijn van kleine openingetjes, welke gesloten kunnen worden, weer wordt afgegeven. Een waterplant, die geheel en al ondergedoken is, zal dus niet, of zeer weinig kunnen verdampen; slechts de bladeren die boven het water uitsteken of op de oppervlakte drijven, zullen waterdamp aan de lucht kunnen afgeven. Ook is het bekend dat iedere plant ademhaalt, d.w.z. zuurstof uit de lucht opneemt en koolzuur afgeeft en het is begrijpelijk dat ook deze adem-

haling bij waterplanten eenigszins anders zal gaan dan bij landplanten, daar de hoeveelheid opgeloste zuurstof in het water niet groot is. Ten derde is de hoeveelheid licht, die in het water valt, niet groot en zal dus de assimilatie, de opbouw van het voedsel ook anders zijn. Hieruit blijkt wel dat de levensverrichtingen, en in verband hiermee ook de inwendige structuur van land- en waterplanten nogal zullen verschillen. Wortels voor het opzuigen van water zijn bij echte, ondergedoken waterplanten eigenlijk overbodig en wie wel eens heeft gevischt, wel eens stekels heeft gevangen of salamanders, weet hoe lastig dit, „flap“, die rond-drijvende, wortellooze waterplanten, kunnen zijn. Ook de stevigheid ontbreekt bij de meeste planten die in het water leven, de stengels zijn slap, maar daarentegen wel dikwijls versterkt om weerstand te bieden aan strooming en golfslag. En tenslotte zijn de ruimten binnen in de plant, de z.g. intercellulaire holten, bij een waterplant veel sterker ontwikkeld dan bij een landplant, juist in verband met het geringe percentage aan zuurstof in het water. ☼ Uit dit alles blijkt wel dat een landplant maar niet zoo ineens tot waterplant kan worden bevorderd, bouw en inrichting zijn hierop niet ingesteld en veel planten zullen dus bij langdurige, hevige overstromingen worden vernield. De planten, die hiertegen bestand zijn, kunnen zich weer handhaven en zoo vinden we langs onze groote rivieren een aparte flora. Veld-

kers, *Candamine pratensis*, *Lysimachia nummularia*, een paar *boterbloem*- en *knopkruid*soorten passen zich door inwendige veranderingen makkelijk aan. Planten met kruipenden wortelstok kunnen zich hier natuurlijk het best handhaven omdat, wanneer de oude plant verdronken is, zich uit den wortelstok, zoodra de

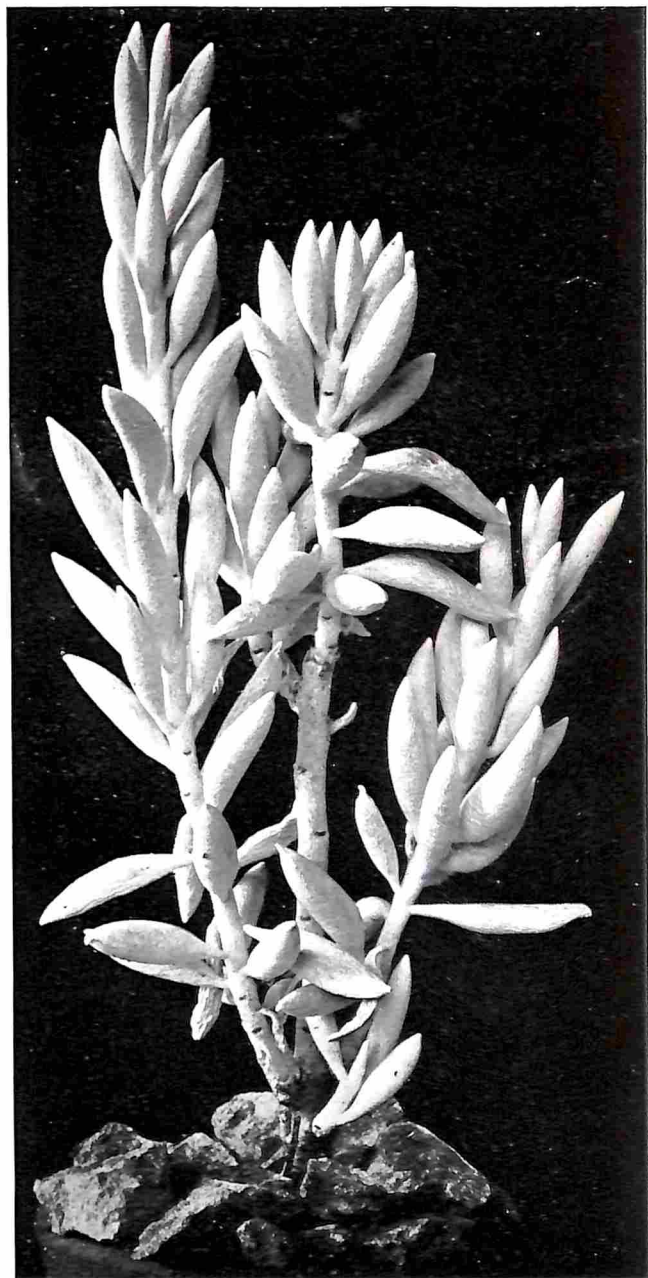

Foto Van Tubergen

KLEINIA TOMENTOSA (HAWORTHI)

grond weer droog is, opnieuw een loot gaat ontwikkelen. En natuurlijk hebben de eenjarige planten, die pas ontkiemen wanneer de rivier weer is gezakt, hier ook een kans. Maar vruchtbaar wordt de grond hier toch nooit, want hoewel er wel gras groeit, zal dit lang niet op alle tijden van het jaar geschikt zijn voor het vee. ☼ Ook boomen kunnen zich hier handhaven, want deze staan natuurlijk maar gedeeltelijk onder water, maar lang niet alle soorten houden het hier uit. Een beuk bijvoorbeeld zou direct bij een langdurige overstrooming dood gaan en ook een eik, al kan deze het water beter verdragen, is tegen „te veel” niet bestand. Elzen, peppels en vooral wilgen in allerlei soorten zijn de boomen bij uitnemendheid langs onze groote rivieren, al zouden ook zij op den duur, wanneer het water niet zakte, het hier niet uithouden. Hun wortels zouden in het zuurstofarme water niet kunnen ademen en tenslotte zouden zij dood gaan. Ook in een moeras kunnen eerst boomen groeien wanneer het bij tijden droog ligt of wanneer er zich bulten in bevinden, die een gunstige kiemplaats bieden. ☼ Langdurige overstroomingen zijn dus voor de landvegetatie niet bevorderlijk, maar gelukkig heeft ook hier de natuur zelf de sterkste planten geselecteerd, die wel tegen een tijdelijke onderdompeling kunnen en de mensch heeft, als altijd, de natuur een handje geholpen. Liet men haar hier den vrijen loop, dan zouden de oevers van de groote rivieren er heel anders uitzien. Zooals zij nu zijn, zijn ze natuurlijk niet oorspronkelijk, maar aan den plantengroei bemerkt men toch nog den invloed van het water.

Witbewaasde vetplanten

DOOR L. SPRUIT

MEN houdt van vetplanten of men houdt er niet van. Gezien de geweldige verbreiding van verschillende succulenten-soorten in de laatste jaren, zou men kunnen constateeren dat ze nogal erg populair zijn. Toch bestaan er heel wat menschen, die niets van vetplanten hebben moeten. Dikwijls is dit onkunde; zij verwarren vetplanten met cactussen en spreken minachtend over „dooie dingen die in tien jaar één cm groeien” etc. Neem zulke menschen eens mee naar een botanischen tuin of een kweekerij waar men vetplanten heeft en wijs hen op het verschil tusschen de cactussen en hun sneller-groeiende verwanten, de vetplanten, en hun vooroordeel zal misschien verdwijnen. ☼ Dit is vetplantenafkeer, die uit onkunde voortkomt en dus nog wel uit den weg te ruimen is. Erger wordt het met de menschen, die wel degelijk weten waarin het verschil ligt tusschen cactus en vetplant, die wellicht zelfs op de hoogte zijn van de kenmerken der verschillende groepen, maar die toch allerlei bezwaren te berde brengen, waar een vetplantenliefhebber zelfs nooit aan denkt. De zin waarmee we dit stukje begonnen: „Men houdt van vetplanten of men houdt er niet van” is waar, maar sluit toch niet uit dat zelfs een geboren tegenstander later van meening verandert. Heeft uw buurman iets tegen vetplanten, „omdat je ze overal ziet”, kom dan bij hem niet aan met Mesem. roseum of Sedum

Sieboldii, maar wijs hem op de gratie van het Lantaarnplantje, Ceropegia Woodii, of de hoogsucculente Euphorbia's, zoo nauw aan de Cactaënen verwant en groeiend in een even dor

klimaat als zij. Laat iemand, die meent dat vetplanten tóch bloemen-van-niks maken, eens een Stapelia in volle glorie zien, Epiphyllum met bloemen beladen, of de oranjeroode bloemschermen van Rochea falcata. Ergens in de geweldige verscheidenheid van het vetplantenrijk zal wel de plant te vinden zijn, die het hart van een antivetplantenman verteedert en hem van vijand tot vriend maakt. En dan opgepast! want is hij eenmaal voor de zaak gewonnen, dan wordt hij meestal ook met hart en ziel verzamelaar en neemt overal stekken — óók ongevraagd! De „witbewaasden” vormen uw hoogste troef, die u uitspelen kunt tegen de verstokte succulentenhaters, die voor bloemenpracht noch gloeiende pleidooien gevoelig zijn. Ze zijn uw beste propaganda-materiaal, deze witbewaasden (benaming, die overigens alleen op het uiterlijk slaat en leden van verschillende groepen omvat). Maar is uw tegenstander vatbaar voor de droomerige gratie der zee-anemonen in het Artis-aquarium, weet hij jade, blanc de Chine en Celadon te waardeeren, neem hem dan mee naar uw witbewaasden en wacht tot hij capituleert. ☼ Nauwelijks is het te begrijpen dat dit werkelijk planten zijn, met bladeren en soms met bloemen. Hun vreemde ledematen — nu eens gegolfd,

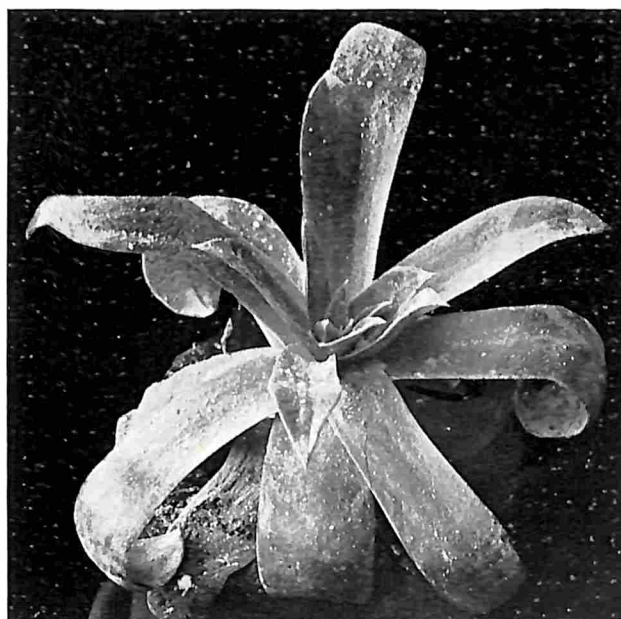

Foto Van Tubergen

ECHEVERIA PULVERULENTA

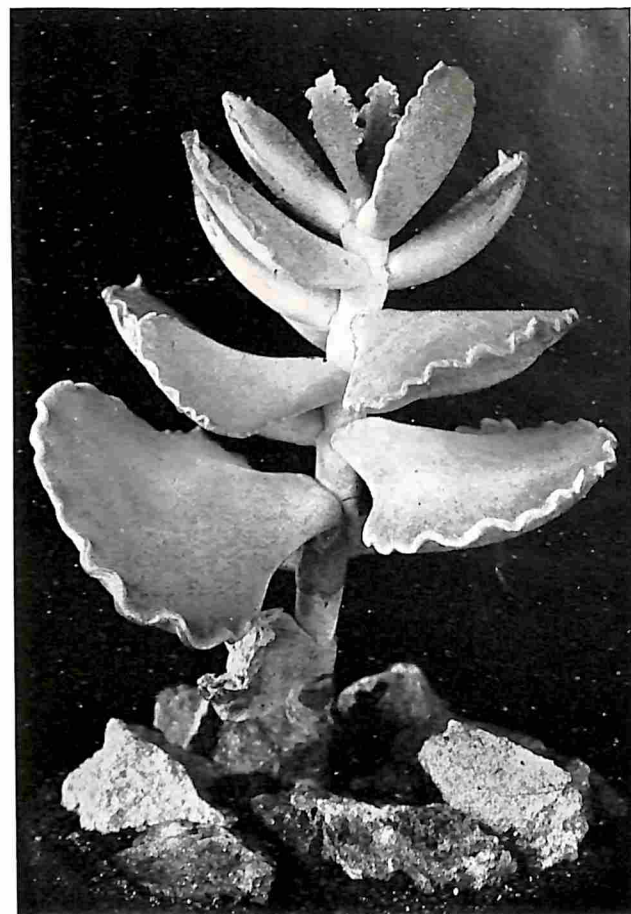

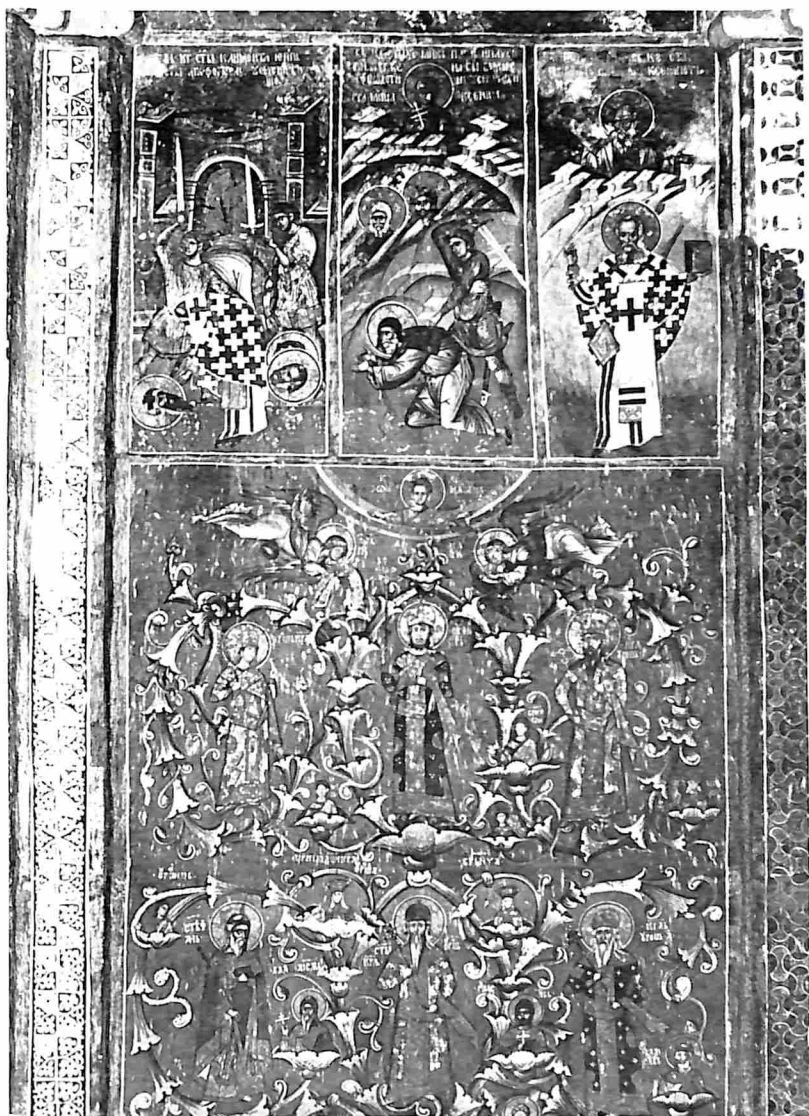
Foto Van Tubergen

COTYLEDON UNDULATA

als de rand van een schelp, dan weer eivormig, of papier-dun en spits, of nóg anders — zijn met een dun laagje wit bedekt. Enkele dragen 's zomers een dikke laag „meel”, dat eraf stuift als ge erop blaast. Andere zijn overtrokken met een dun laagje wit vilt. Er zijn er, die overdekt zijn met een microscopisch fijn poeder, dat bij de minste aanraking loslaat en een donkere plek achterlaat. Onder invloed van het licht kan het wit tot paarlmoerig-rose en lila worden. Als frêle, ongenaakbare, o zoo licht te beschadigen wezentjes prijken ze in onze collectie en vormen er zonder twijfel het pièce de résistance van. Daarom: als ge met uw onwilligen vriend van alles hebt geprobeerd, en hij reageerde niet op bloeiende vetplanten noch op bizarre vormen of metaal-achtig glanzende bladeren, breng hem dan bij de wit-bewaasden. En blijkt hij ook hiervoor immuun, geef dan gerust den moed op: dán is hij onverbeterlijk! ☼ Laten we nu bij de illustraties enkele witbewaasden eens nader bekijken. Maar allereerst: wat is eigenlijk dat waas? Niets anders dan een afweermiddel tegen te felle zonnestralen, die het bladweefsel zouden kunnen aantasten; en tevens een beschutting tegen verdamping, die teveel vocht uit de plant verloren zou doen gaan. Een laagje hars of was, aan de bladoppervlak, al naar de omstandigheden zuiver wit, rose-achtig of matblauw getint, vormt het zoozeer bewonderde waas. De witwollige *Kleinia tomentosa* heeft uiterst dichtbehaarde bladeren, waardoor steeds een luchtlaagje als slechte

warmtegeleider rondom de bladeren is. ☼ *Kleinia tomentosa* — Viltig Vetkruiskruid, zooals de Hollandsche benaming luidt, klinkt heel wat barbaarscher — is een uitstekende kamerplant, mits zij licht en 's winters koel — niet boven 12 gr. Celsius — staat. In de wintermaanden mag de plant bijna geen water hebben; echter verdraagt zij droge lucht slecht en reageert hierop door de bladeren te laten inschrimpelen, van onderen af. Zij kan tot 30 cm hoog worden, heeft rolronde, wit-viltige blaadjes van pl.m. 3 cm lang en bloeit heel zelden (geel), maar is ook zonder bloemen al volop de moeite waard. Zooals vaak bij planten met mooi blad, is de bloei hier trouwens vrij onbeduidend. ☼ *Echeveria farinosa* (de „melige” dus) doet haar naam alle eer aan. Een prachtige witberijpte rozet vormt zij met slanke bladeren. In het voorjaar komt de gele bloeiwijze voor den dag. De cultuur is als van *Kleinia tomentosa*.

Ook *Echeveria* moet 's winters heel licht staan. De bladeren, die puntig toelopen, zijn pl.m. 8 cm lang en nog geen cm breed. Een mooi familielid is *E. pulverulenta*, die nog méér dan *farinosa* „melig” aandoet, want als zij in den zomer volop aan den groei en in topvorm is, dan verliest ze bij den geringsten ademtocht een heele wolk poeder. De bladeren staan bijeen in rozetvorm op een soort stammetje van een paar cm hoog. Ze zijn 15 cm lang, van 5 tot 9 cm breed, en meestal gootvormig uitgehold. De plant moet 's winters niet te vochtig gehouden worden. In den voorjaar verschijnt de niet onaardige roodachtig-gele bloeiwijze. ☼ Het „Gegolfd Navelblad” — hoe veel beter klinkt *Cotyledon undulata*! — is van de Kaap afkomstig. Bekender is de verwant *C. orbiculata*, die van Linnaeus haar naam ontving en langs de witachtigberijpte, even gebogen bladeren een vuurrood randje heeft lopen. De bloei is mooi, met roode hangende klokken. Ook *C. undulata* heeft in den voorzomer een aardige bloeiwijze: een tros klokjes, die crème zijn van buiten en roodgestreept van binnen. De bladeren zijn zuiver wit en de hoornachtige randen sierlijk gegolfd. ☼ „Eitjes-wasblad” noemt men *Pachyphytum oviferum*. Eén onvoorzichtige aanraking is voldoende om het witte, soms paarlmoerig-aangelopen waas tijdelijk te verstoren! *Pachyphytum* komt uit Mexico en wordt als alle andere witbewaasden behandeld. Dit is misschien wel de allermooiste van de geheele serie, met het eivormige, 2—4 cm lange

FRESCO'S IN HET KLOOSTER WISIKO DÉTSJANI

blad en in Mei den tros mooie crème met roode klokbloempjes. Werkelijk, wie niet van *Pachyphytum oviferum* houdt is een „hopeloos geval”! ☼ Er zijn nog verscheidene witbewaasden meer. De bovengenoemde planten hebben familielieden, die haast even mooi zijn, maar zijn zelf toch wel de meest kenmerkende. Nog een enkel woord over de zomer-kuur. Velen hebben hun succulenten 's zomers buiten. Dat is prachtig en 't heeft mooie resultaten, mits we ze maar niet al te zeer aan de felle zon blootstellen. De wit-bewaasden verdragen geen regen, dus doen we verstandig met er altijd een ruit boven te leggen, op vier paaltjes of op vier omgekeerde bloempotten. Het mooie waas gaat van het hemelwater erg achteruit. Het maken van zoo'n glazen afdakje is een kleine moeite, trouwens... deze aristocraten mogen wel een beetje veeleischender zijn dan de anderen!

Kerk en klooster in Servië in het licht der geschiedenis en der kunst

(Slot van bladz. 147)

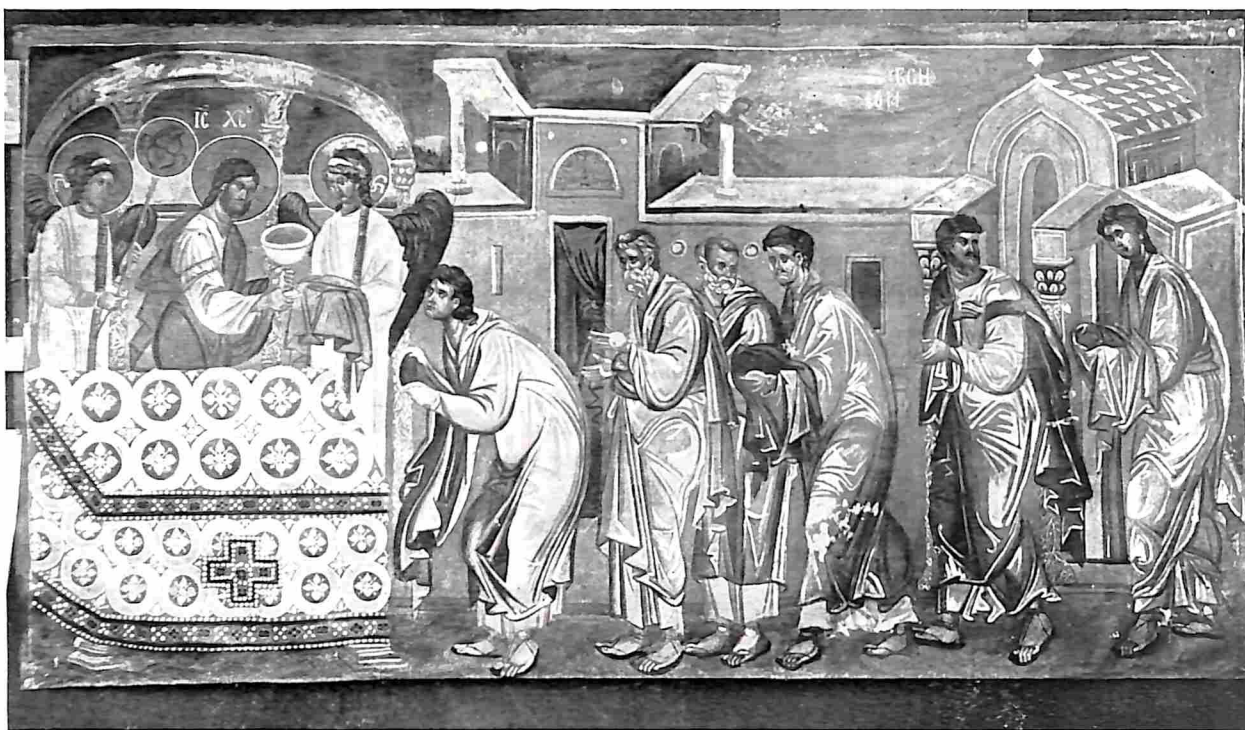
N OG later vloeien beide vormen ineen, terwijl kloosters als Ravanitsa, in de buurt van Sjoeprija, gebouwd door den vorst Lazar (1371/89) en nog een zestal andere kloosters, geheel onder den invloed van het Westen staan. Volledigheidshalve moet ik opmerken dat men, wat den bouw en de schilderkunst der kloosters aangaat, vijf scholen onderscheidt. De oudste is die van Ratsjka (klooster Gjoergjewi en Stoedenitsa). Daarna komt de school van Hillendaar, waartoe, behalve Hillendaar, de kloosters Negoritsj en Gratsjanitsa behooren. De derde school is die van Pétsj, waartoe alleen de kerk van Pétsj behoort en waar de Italiaansche school duidelijk te herkennen is. Daarop volgt de school van Détsjani, waartoe, behalve het klooster Wisoka Détsjani, ook de kloosters

Lesnowo en Sopodsjani, in de buurt van Nowi-Pasar, behooren. En ten slotte de Morawaschool, die geheel onder den invloed van het Westen staat met Ravanitsa als een der beste vertegenwoordigers. Het Servische volk streedt

tegen de Turken voor het christelijk geloof, de adel viel er voor. Niet alleen Servische prelaten, maar ook vele vorsten werden dan ook in den loop der tijden tot heiligen verklaard. Wereldlijke en kerkelijke macht waren dan ook niet gescheiden; in Montenegro was, zooals men weet, de bisschop tevens de heerscher van het land. Vorsten en adel gingen in den strijd tegen de Turken te gronde, het volk echter bleef en sedert dien tijd was het klooster de steun van het Servische volk en het bolwerk der Servische nationaliteit. Kerk en klooster, naast de traditie en de volksliederen, die van mond tot mond gingen, hielden het volk bijeen. Toen de Turken in 1459 in bezit van geheel het Servische land gekomen waren, werd het Servische patriarchaat opgeheven en werden de bisdommen gesteld onder het Patriarchaat van Konstantinopel, dat Grieken als bisschoppen in het Servische land ging benoemen. Daaronder leden de kerken, die in de steden of in de nabijheid der steden lagen, niet echter de kloosters, onbereikbaar in de bosschen en het gebergte verborgen, waar noch een Turk, noch een Grieksche bisschop zich waagde. Daar heersten de Servische prelaten en hielden er op Servische wijze huis. De kloosters werden de plaatsen,

waar het Servische volk op geregelde tijden bijeen kwam. Daar vernam het wat in het Servische land voorviel, daar werd het voortdurend herinnerd aan de vroegere Servische grootheid en tot geestdrift gebracht voor de nationale zaak. De Turken waren landveroveraars, geen volksveroveraars. Zij en degenen, die zich tot den Islam hadden bekeerd, waren heerschers, de rest, de Christenen dus, het ware volk, was raja, zonder rechten, maar met plichten. Over de onderlinge verhoudingen van het volk en met hetgeen er in het volk omging, bekommerden zij zich niet, de ware gezindheid van het volk bleef voor hen verborgen. Zij bemoeiden zich daarom weinig met de kerken en de kloosters en ontdekten niet dat juist deze hun geweldige tegenstanders zouden worden. Het werd hun eerst duidelijk toen hun actieve veroveringspolitiek overging in een passieven tegenstand, na het vergeefsche beleg voor Weenen. In den veldtocht, dien daarop het Duitsche Rijk ondernam tegen de Turken, die tot Zuid-Macedonië werden terug-

geslagen, namen talrijke Serviërs deel en het bleek dat in de Servische kerken en kloosters de kern van den weerstand te vinden was en hier de opstanden werden georganiseerd. Toen dan ook de Duitschers in 1690 den terugtocht

SCHILDERING IN HET KLOOSTER STOEDENITSA

moesten aanvaarden, namen de Turken wraak door vele kerken te verwoesten of tot moskees te maken. Het gevolg was dat er steden waren, die geen enkele kerk meer bezaten. Skoplje, dat, toen de Turken het veroverden, 28 kerken bezat, waarvan 26 orthodoxe en 2 Roomsche-Katholieke voor de Ragusanen, die er handel dreven, had er op het einde der 18e eeuw slechts twee, waarvan een orthodoxe en een katholieke en zoodanig achter muren verborgen, dat zij van de straat af niet zichtbaar waren. Er waren te Prisren, zooals men vertelde, zooveel kerken als er dagen in een jaar waren (wat wel lichtelijk overdreven zal zijn); in de 19e eeuw echter bezat het er slechts twee. In dezen toestand kwam eerst verandering na den vrede van Adrianopel, in 1829, onder den druk der Groote Mogendheden. Het waren echter uitsluitend de kerken der steden of die in de nabijheid der steden lagen, welke verwoest werden, de kloosters bleven ongemoeid, omdat zij in de bergen en de bosschen niet zonder gevaar te bereiken waren. Alleen daar waar de Serviërs het land verlieten en de mahomedaansche Arnauten hun plaats gingen innemen, bleven ook de kloosters niet gespaard, met uitzondering van de allergrootste, zooals de kloosters Détsjani en Dewisj.

Ook daar werden de kloosters verwoest, waar de Serviërs tot het Mohamedenisme overgingen, zooals in Bosnië en Herzegowina. Deze verwoestingen gingen natuurlijk met plunderingen gepaard, omdat de kloosters rijk waren. Volgens een klacht van den pasja van Herzegowina hadden de kloosters door hun rijkdom den raja gestijfd in zijn verzet en oproerigheid en hij vroeg daarom van den Sultan een firman¹⁾, waarin hem het recht werd verleend

de kerken en kloosters in Bosnië en Herzegowina te verwoesten. ☼ Het hielp echter niets. De kloosters werden steeds grootere aantrekkingspunten voor het Servische volk, werden een steeds sterker bolwerk voor het Servische nationale leven. Het gebeurde wel dat op den dag van den heilige, waaraan het klooster gewijd was, vijf tot tien duizend menschen er van heinde en ver tezamen kwamen. Gastvrij waren de kloosters in hooge mate. Families, die dagen achtereen reizen moesten om het klooster te bezoeken, werden er zeer gastvrij ontvangen, bleven er dikwijls een paar weken en bespraken er met elkander de nationale zaken. Ook de scholen, aan de kloosters verbonden, droegen veel bij tot het bijeen houden van het volk. ☼ In 1804 brak in Sjoemadia (het noordelijke deel van het tegenwoordige Servië) de opstand tegen de Turken uit, die ten slotte tot de vrijheid zou voeren. Het waren twee mannen uit Sjoemadia, die den strijd tegen de Turken met goed gevolg hebben gevoerd, Karageorge, de stamvader van de tegenwoordige Joegoslavische dynastie, in den opstand van 1804, en Misloj Obrenovitsj in dien van 1815. Deze laatste opstand (de eerste was door de Turken onderdrukt) werd in de kerk te Takowo uitgeroepen. In beide opstanden speelde de geestelijkheid een groote rol. De kloosters waren de magazijnen van waaruit de opstandelingen hun voorraden betrokken. Trouwens, men was bij de vorming van den nieuwen staat op de geestelijken aangewezen, omdat deze de eenige schriftkundigen in het land waren. De eerste staatsraad onder Karageorge heeft dan ook in het klooster Wratsjenitsa bij Kragoejewats geresideerd. Natuurlijk verschaften de kloosters ook geldelijke hulp aan

de opstandelingen, wat zij des te gemakkelijker konden, omdat vele kooplieden aan de kloosters geldelijke hulp verleenden. In deze opstanden waren de kloosters ook het toevluchtsoord voor hen, die voor de Turken moesten vluchten; daar waren zij veilig. En de kloosters waren toen ook ziekenhuizen, wat zij nog langen tijd na de bevrijding bleven. Zoo heeft nog heden ten dage het klooster Roman bij Aleksinats een krankzinnigen-gesticht. ☼ De

oversten der kloosters waren, zooals te begrijpen is, bij het volk in hoog aanzien, ook buiten het gebied der kloosters. Vele hunner reisden tijdens de opstanden naar het buitenland, naar Triëst, Weenen en Petersburg, om er finantieelen en politieken steun tegen de Turken te zoeken. ☼ Steeds werkten de kloosters intensiever en sterker voor de nationale zaak. Dit bleef den Turken niet onbekend. In een volkslied heet het dat de vier dag's²⁾, die te Belgrado heerschten, zich erover beklagden dat de overste van het klooster Radsja aan de Drina, terugkeerende van een pelgrimstocht naar Jeruzalem, voor honderd dukaten van den Sultan een firman bekomen had, waarin hem het recht werd toegekend gedurende zeven jaren kerken te bouwen, maar dat niet kerken gebouwd werden, doch torens, waarin de overste des nachts kruit en kanonnen liet brengen. ☼ Toen de bevrijding bevochten was, hadden de kloosters hun groote rol uitgespeeld in de nationale zaak. Slechts in Macedonië, in het onbevrijde land dus, bleven zij hun rol nog spelen. Daar waren zij het toevluchtsoord

OUDE BOERDERIJ TE BERKENWOUDE (Z.-H.)

voor hen, die de Turken op allerlei wijze bestreden, ook voor de Servische komatadjis, die er tegen de Turken en tegen het Bulgaarsche Exarchaat in actie kwamen. Men kan als vaststaand aannemen dat alle opstanden, na het congres van Berlijn (1878) in Macedonië uitgebroken, in de orthodoxe kloosters georganiseerd werden. Doch thans is ook Macedonië bevrijd en met het Servische land in Joegoslavië opgenomen; de groote taak, die de Servische kloosters op zich genomen hadden: de bevrijding en de vereeniging van het Servische volk, is volbracht.

1) besluit. 2) bestuurders.